

KONINKLIJK

LGOG

samen de geschiedenis van LIMBURG ONTDEKKEN

Commissie Landschapsgeschiedenis

Pieter Caljé
Voorzitter

UITNODIGING

Activiteit: Derde dag van de Limburgse Landschapsgeschiedenis:
Oorlog en wederopbouw in het Limburgse landschap

Wanneer: 30 augustus 2019, 10.00 – 18.00 uur

Locatie: Kasteel Arcen, Lingsforterweg 26, 5944 BE Arcen

Thema's: 1) De oorlogshandelingen en het landschap
2) De naoorlogse gevolgen van de oorlog voor het landschap

In 2019 staan we stil bij de bevrijding van grote delen van Limburg in 1944. De derde dag van de Limburgse Landschapsgeschiedenis staat daarom geheel in het teken van Oorlog en Wederopbouw. De lezingen gaan over de wijze waarop het landschap in de Tweede Wereldoorlog voor militaire acties is gebruikt en vernietigd, over de vordering, verwoesting en wederopbouw van kastelen en landgoederen, over de na-oorlogse periode van agrarische schaalvergroting en ruilverkaveling en over huidige keuzes bij beheer en instandhouding van WOII erfgoed.

Dagvoorzitter: Lita Wiggers

Programma:

10.00 uur Ontvangst met thee/ koffie/ lekkers

10.30 uur Opening door Pieter Caljé.

10.45 uur Dwayne Beckers: *Das Gelände für die Abwehr schreibt in erster Linie die Lage vor: de inrichting van Duitse verdedigingslijnen ten oosten van de Maas.*

11.15 uur Elyze Storms: *Oorlog in Arcadië: Limburgse kastelen en landgoederen in de Tweede Wereldoorlog.*

11.45 uur vragen en discussie

12.00 uur lunch -gelegenheid bezoek kasteel en tuin

- 13.30 uur Historische landschapsfilms van vlak na de oorlog.
Inleiding door Frank Holthuisen
Film: *Rondrit door Mergelland, Voerstreek en Eupen-Malmédy, 1942-1946.*
Film: *Nederland werd groter: een bezoek aan de Selfkant, 8 mei 1949.*
- 14.00 uur William Buil: *De Maas bij Maasbracht: destructie en naoorlogs herstel.*
14.30 uur Wilfred Alblas: *Oorlog bij Het Limburgs Landschap.*
- 15.00 uur vragen en discussie
- 15.15 uur thee/ koffie
- 15.45 uur Henk van Blerck: *Het ontwerp van ruilverkaveling: van gehavend leger-uniform naar groen maatpak*
- 16.15 uur Ger Frenken: *Nooit meer honger, de teloorgang van het gemengde bedrijf - impact voor natuur en landschap.*
- 17.15 uur borrel

U kunt zich [hier](https://forms.gle/gGxZkYgKZcnY7pPXA) aanmelden via het inschrijfformulier: <https://forms.gle/gGxZkYgKZcnY7pPXA>. Deelname is gratis, maar het lunchpakket kunt u bestellen voor € 10. Nadere informatie info@lgog.nl. Voor meer informatie over de lezingen zie volgende pagina's.

Limburgs Museum

WAT JE ZIET, BEN JE ZELF

regionaal historisch centrum limburg

K O N I N K L I J K

LGOG

Stichting
het Limburgs
Landschap

Dwayne Beckers: *Das Gelände für die Abwehr schreibt in erster Linie die Lage vor: de inrichting van Duitse verdedigingslinies ten oosten van de Maas*

Na de geallieerde invasie in Normandië zag het Duitse opperbevel zich genoodzaakt verdedigingslinies aan te brengen in het Duitse grensgebied. Hierbij werden de eigenschappen van het lokale terrein optimaal benut, waarbij met name het reliëf, waterlopen en de toegankelijkheid van een gebied voor voertuigen dicteerden waar verdedigingsstellingen werden aangelegd. Dit vindt vanzelfsprekend ook zijn weerslag in het bodemarchief. Door rekening te houden met de Duitse tactische doctrine, de daaraan gekoppelde inrichting van het militaire landschap en de toenmalige infrastructuur is het mogelijk deze archeologische sporen te voorspellen en te karteren. Deze grootschalige graafwerkzaamheden hebben andersom ook blijvende littekens achtergelaten, en zijn vaak nog zichtbaar op karakteristieke plekken in het landschap. In deze lezing zullen beide aspecten aan de hand van enkele voorbeelden verkend worden.

Dwayne Beckers (Roermond, 1991) heeft archeologie gestudeerd aan de Universiteit Leiden, gevolgd door een master militaire geschiedenis aan de Universiteit van Amsterdam. Tijdens beide studies heeft hij zich gespecialiseerd in de archeologie van het moderne conflict, en heeft hij een archeologisch verwachtingsmodel ontwikkeld voor het 'voorspellen' van de locaties van Duitse defensieve veldstellingen. Momenteel is hij werkzaam als historicus, archeoloog en junior projectleider bij een bedrijf dat zich bezig houdt met het opsporen van explosieven uit de Tweede Wereldoorlog. Verder is hij voorzitter van de Stichting Oorlogserfgoed Midden-Limburg, welke zich bezig houdt met, onder andere, het uitvoeren en bevorderen van archeologisch en historisch onderzoek naar de Tweede Wereldoorlog in Midden-Limburg, lid van de Archeologische Vereniging Limburg en redactielid van het blad Archeologie in Limburg.

Elyze Storms: *Oorlog in Arcadië: Limburgse kastelen en landgoederen in de Tweede Wereldoorlog*

De beschreven geschiedenis van landgoederen en buitenplaatsen focust zich op de gecreëerde pracht en praal, op de arcadische levenswijze en landschappen. Maar de periode 1940-1945 is nog zeer onderbelicht. Een periode waarin de oorlog naar Arcadië kwam. Duitse of geallieerde troepen confisqueerden een groot aantal kastelen en landhuizen met hun bijhorende boerderijen en gronden. De huizen werden gebruikt als militaire hoofdkwartieren, scholen, ziekenhuizen en barakken. De landerijen werden benut voor houtproductie, jacht en als militaire slagvelden. In deze lezing kijkt historisch geograaf Elyze Storms-Smeets naar de rollen die gebouwen en landschappen gespeeld hebben, hoe dit 'Arcadië' is verwoest en weer opgebouwd. Het verhaal van 'Oorlog in Arcadië, 1940-1945' is nog vrij onbekend, omdat in historische boeken, lezingen en tentoonstellingen er nauwelijks aandacht voor is, zowel vanuit militaire geschiedenis als vanuit buitenplaatsgeschiedenis gezien.

Dr. Elyze Storms-Smeets studeerde sociale geografie in Utrecht en Durham (U.K.). Ze promoveerde aan de University of Leeds op het onderwerp 'Landscape and society in Twente and Utrecht; a historical geography of Dutch country estates, c. 1750-1950'. Elyze is werkzaam bij het Gelders Genootschap, Arnhem, als adviseur erfgoed en cultuurlandschap, en expert buitenplaatsen en landgoederen. Bij het Gelders Genootschap startte Elyze in 2007 met projecten als Kastelenboek Gelderland, Gelders Arcadië en de Oude Kaart van Nederland. Dat

werk is uitgegroeid tot onderzoek en advisering aan overheden en landgoedeigenaren met betrekking tot verleden en toekomst van buitenplaatsen en landgoederen in heel Nederland. In 2018 was ze projectleider van het project over leegstand en herbestemming van erfgoedensembles in Nationaal Landschap Zuid-Limburg. Momenteel werkt ze mee in het internationale project Innocastle over de instandhouding en ontwikkeling van landgoederen en buitenplaatsen. Van september 2012 tot 2017 was ze universitair docent Historische Buitenplaatsen en Landgoederen aan Rijksuniversiteit Groningen (Kenniscentrum Landschap). Elyze is lid van de commissie Landschapsgeschiedenis van het LGOG en bestuurslid van Stichting Limburgse Kastelen.

Frank Holthuizen: Een duizelingwekkende rondrit door bevrijd gebied en een bezoek aan de Selfkant

In de filmcollectie Limburg trekt het landschap op allerlei manieren voorbij. Als hoofdonderwerp, als decor, als toevalligheid of als stilistische keuze van de filmmaker. Soms is dat landschap drager van diepmenselijke ervaringen in tijden van oorlog en herstel. Zoals in de twee films waaruit Frank Holthuizen fragmenten laat zien.

De ene is een amateurreportage van een rondrit per auto of touringcar door het Zuid-Limburgse heuvelland, de Belgische Ardennen en Luxemburg, aan het einde van en direct na de Tweede Wereldoorlog. We zien de aanwezigheid van militaire auto's en gevolgen van verwoestingen in de dorpjes maar ook uitingen van toerisme. Een heel curieuze film. Wilde de onbekende maker, indien het een geallieerde militair was, met deze film het thuisfront laten zien in welke contreien hij zijn plicht vervuld had in het laatste oorlogsjaar? In dat geval was het goed opletten voor de kijker, want ofwel door een camerastoring ofwel door een vluchtige, toeristische blik, slaagt de film erin het beeld niet langer dan drie seconden stil te houden. Ook voor de moderne toeschouwer een duizelingwekkende ervaring, mede doordat de film in een beroerde staat verkeert (losgelaten emulsie en cracquelée).

Een fragment uit de tweede film laat de gevolgen van verschuivende grenzen na de oorlog zien. Op 23 april 1949 wordt de Duitse Selfkant Nederlands grondgebied. Nog geen 2 weken daarna reist beroepsfotograaf en amateurfilmer Werner Mantz (Keulen 1901-Eijsden 1983) door de streek om er een tijdsbeeld vast te leggen: de nieuwe grens, een dorpskermis en kapotte gebouwen. Mantz is internationaal befaamd vanwege zijn nieuw zakelijke architectuurfoto's, en in Zuid-Limburg geliefd vanwege zijn kinder- en volwassenenportretten. In zijn vrije tijd filmde hij vanaf 1926 tot vlak voor zijn overlijden een compleet archief bij elkaar op 9,5mm en 8mm film. Deze rijke filmische nalatenschap wordt sinds 2009 beheerd door het Limburgs Museum.

Frank Holthuizen (Maasbracht, 1966), conservator bewegend beeld, Limburgs Museum, kwam werken in het Limburgs Museum toen beelden nog op magneetbandjes werden vastgelegd met camcorders. Digitaal video was pas nét op de consumentenmarkt, filmen met een telefoon nog mijlenver weg. Vanaf dat moment heeft de beeldindustrie enorme sprongen gemaakt, en die hele reeks ontwikkelingen loopt parallel aan zijn werk in het museum. Vanaf 1995 gaf Frank richting aan de opbouw en toegankelijkheid van de filmcollectie Limburg, die meer dan een eeuw Limburgse geschiedenis laat zien, vastgelegd door amateurs én profs, op film en video, in zwartwit en kleur, met en zonder geluid. Een klein team van vaste medewerkers en vrijwilligers beheert de collectie, die gefaseerd toegankelijk is gemaakt voor gebruik in tentoonstellingen en projecten binnenshuis en buitenshuis. Sinds 2014 is Frank ook projectleider van tentoonstellingen met beeldcultuur als rode draad.

William Buil: *De Maas bij Maasbracht: destructie en naoorlogs herstel.*

Limburg is vanaf de industriële revolutie belangrijk geweest als grote leverancier van vele industriële producten. Voor Nederland ligt de bakermat van deze revolutie zelfs in Maastricht. In deze periode groeide ook de behoefte aan energie (steenkolen) en Limburg speelde een grote rol in de vervulling van die behoefte. Limburg was niet alleen de producent van vele industrieel geproduceerde producten en de landelijke energieleverancier, maar ook de leverancier van bouwproducten, zoals mergel, zand, grind en cement.

Al deze producten moesten natuurlijk ook naar de rest van het land vervoerd worden. Daarom was een goed functionerende infrastructuur vanuit Limburg naar de rest van het land essentieel. De binnenvaart was hierbij de belangrijkste voorziening. Voor Maastricht met haar industriële producten en de diverse bouwproducten waren de Maas, de Zuid-Willemsvaart en het Julianakanaal geschikt. Voor de steenkolen was een uitgebreid railnetwerk nodig met locomotieven en wagons die geschikt waren voor zeer zwaar transport in een heuvelachtig landschap.

Van de uitgebreide infrastructuur die was opgebouwd sinds de industriële revolutie, zijn aan het eind van de Tweede Wereldoorlog veel transportwegen en -middelen vernietigd. Zo ook de Maas. In Maasbracht werden in 1944 zo'n 240 binnenvaartschepen opgeblazen om de belangrijkste transportweg te blokkeren.

Na de oorlog groeide de vraag naar b.v. steenkolen, zand, grind en cement enorm voor de wederopbouw van het land. Dit resulteerde onder andere nabij Maasbracht in zeer efficiënt ingerichte scheepswerven, overslaghavens en verder een zeer dicht en efficiënt ingericht railtransport. Door deze ontwikkelingen namen de kennis en vaardigheden over de scheepsvaart en de spoorwegen ook toe en ontstonden er specialistische werkgevers op deze gebieden. Het economisch belang van de Limburgse binnenvaart zag je ook terug in de handelsbeurzen, want de schippersbeurs in Maasbracht was de op één na grootste van Nederland.

Ir ing William Buil is voorzitter van de Stichting Science and Industry en bestuurslid van o.a. de ingenieursvereniging VIZL.

Bij het grote publiek is het "technisch -industriële" verleden van de regio onbekend. Met zowel de stichting als de ingenieursvereniging zet hij zich in om dit bijzondere verleden van Limburg bij een groot publiek onder de aandacht te brengen. Zo heeft hij in Maastricht drie toeristische wandelroutes langs industrieel erfgoed uitgegeven. Ook heeft Rijkswaterstaat hem gevraagd om een monumentaal raderwerk van Sluis Limmel te herbestemmen. Dit jaar zullen van dit raderwerk twee monumenten in Limburg worden geplaatst. Ten slotte wil hij als schipperszoon de geschiedenis van de binnenvaart onder de aandacht brengen. De hoogwaardige technologische kennis en vaardigheden die nodig zijn voor de binnenvaart (met de aanleg van kanalen, sluizen, stuwen en bruggen) zat en zit nog steeds vooral in Limburg.

Wilfred Alblas: *Oorlog bij Het Limburgs Landschap*

Het Limburgs landschap is als erfgoedorganisatie ook beschermer van diverse restanten uit verschillende oorlogsperiodes. Van een fort uit de 80-jarige oorlog, oefenterrein van Huzaren, kalkovens uit de eerste wereldoorlog via grotten vol oorlogssporen, een vliegveld en loopgraven uit de Tweede Wereldoorlog tot een NAVO-bunker uit de 'Koude Oorlog'. Dit bijzondere oorlogserfgoed komt aan bod tijdens deze lezing van Wilfred Alblas, Directeur-Rentmeester van

Stichting het Limburgs Landschap. Hoe Het Limburgs Landschap probeert deze sporen te behouden is natuurlijk ook een van de aandachtspunten tijdens zijn verhaal.

Wilfried Alblas is econoom. Hij is sinds 2017 directeur-rentmeester van Het Limburgs Landschap en was eerder regiodirecteur Natuurmonumenten in Groningen, Drenthe en Friesland.

Henk van Blerck: Het ontwerp van ruilverkaveling: van gehavend leger-uniform naar groen maatpak

In het kader van ruilverkavelingen in de periode van de Wederopbouw kreeg het Nederlandsche landschap een nieuw uiterlijk. Velen denken daarbij alleen aan het moois dat verdwenen is, maar hoe komt het dan dat ons landschap zo mooi is? Via de landschapsplannen van een kleine groep ontwerpers bij Staatsbosbeheer kreeg het een nieuwe beplanting aangemeten, als een Groen Maatpak. Ook in Limburg, waar zelfs de maasheggen deels van die landschapsplannen stammen.

Henk van Blerck (31-07-1958) studeerde Tuin- en Landschapsarchitectuur aan de Landbouwwuniversiteit Wageningen. Hij is sinds 1987 als zelfstandig landschapsarchitect werkzaam. In zijn werk staan de verhalen centraal die mensen in het landschap ervaren. Hij organiseerde manifestaties over de ontwikkeling van het landschap en was curator van verschillende buitententoonstellingen zoals 'Canon van het Nederlandse landschap (2008-2014). In 2012 werd hem de Harry de Vroome Penning uitgereikt. Sinds 2016 is hij buiten-promovendus aan de Rijksuniversiteit Groningen en doet hij onderzoek naar de landschapsplannen bij ruilverkavelingen die in de periode 1943-1976 zijn ontworpen. Zie ook de film *Het Groene Maatpak* via <http://www.dutchlandscapesdesigned.com>

Ger Frenken: Nooit meer honger, de teloorgang van het gemengde bedrijf - impact voor natuur en landschap.

De hongerwinter 1944/45 was traumatisch voor de Nederlandse bevolking. Mede daardoor kreeg de al voor de oorlog voorzichtig in gang gezette productiviteitsverbetering van de landbouw ruim aandacht bij de wederopbouw en niet alleen in ons land, maar middels het plan Mansholt in heel West-Europa. De veranderingen die hiermee gepaard gingen hadden niet alleen grote invloed op landschap en natuur, maar ook op de sociaal - economische structuur van het platteland. In zijn lezing schets Ger Frenken hoe hij die veranderingen meemaakte in Noord Limburg. Hoe het kleinschalig gemengde bedrijf, waar hij opgroeide veranderde, verdween. Hoe natuur en landschap in Nederland op grote schaal onder druk kwamen te staan en hoe dit weer leidde tot uiteindelijk een ambitieus nationaal natuurbeleidsplan, dat uiteindelijk deels weer onderuit werd gehaald en hoe nu krampachtig gezocht wordt, o.a. middels natuurinclusieve landbouw, naar oplossingen om het grote biodiversiteitsverlies te keren.

Ger Frenken was van 1996 tot aan zijn pensioen in 2017 directeur-rentmeester van de stichting het Limburgs Landschap. Hij is een kind van de jaren 50 van de vorige eeuw. Opgegroeid op de boerderij van z'n ouders in Noord-Limburg kreeg hij de liefde voor het landleven met de paplepel ingegoten. Waar een van z'n oudere broers de boerderij overnam zocht hij op een andere wijze naar een loopbaan in het buitengebeuren. Na zijn opleiding aan de HBCS (nu Hogeschool Larenstein) in Arnhem was hij enkele jaren werkzaam in Wageningen op het toenmalige Rijksinstituut voor Onderzoek in de Bos-en Landschapsbouw. Al snel maakte hij de overstap van

onderzoek naar planning en beheer. Bijna 18 jaar werkte hij in diverse functies bij Het Geldersch landschap tot hij in 1996 directeur-rentmeester werd bij Het Limburgs landschap. Tijdens zijn werkzame leven heeft hij een brede ervaring opgebouwd m.b.t. beleid en beheer aangaande natuur, landschap en cultuurhistorie. In zijn lezing zal hij vanuit zijn persoonlijk perspectief de door hem ervaren naoorlogse ontwikkelingen op het platteland in Noord-Limburg schetsen. Ger is lid van de commissie Landschapsgeschiedenis van het LGOG.